

به نام خدا

تعبیر یک رویا

شرح منظومه غنایی سدو لالین
در ادبیات بلوچی

مولفان :

بلال ریگی - منصور مرادزهی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۲)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: ریگی، بلال، ۱۳۷۱-
عنوان و نام پدیدآور: تعبیر یک رویا: شرح منظومه غنایی سدو لالین در ادبیات بلوچی / مولفان بلال ریگی، منصور مرادزهی.
مشخصات نشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۱۴۸ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۱۱۳-۲-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۴۱ - ۱۴۸.
عنوان دیگر: شرح منظومه غنایی سدو لالین در ادبیات بلوچی.
موضوع: منظومه‌های عاشقانه بلوچی -- تاریخ و نقد

Romances, Baluchi--History and criticism

Romances, Baluchi

Baluchi literature

منظومه‌های عاشقانه بلوچی

ادبیات بلوچی

شناسه افزوده: مرادزهی، منصور، ۱۳۶۸ -

رده بندی کنگره: PIR۳۲۵۳/۴۳

رده بندی دیویی: PIR۳۲۵۳/۴۳

شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۴۸۰۲۱

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

نام کتاب: تعبیر یک رویا

(شرح منظومه غنایی سدو لالین در ادبیات بلوچی)

مولفان: بلال ریگی - منصور مرادزهی

ناشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲

چاپ: زبرجد

قیمت: ۱۲۰۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۱۱۳-۲-۲

تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

پیشکش به بهرام سوری زهی

استاد بی بدیل، خنیاگر، قوال و پهلوانی خوان برجسته معاصر
به پاس نیم قرن خدمت بی مدعای ایشان در عرصه هنر و
ادبیات حماسی و غنایی بلوچستان

و سپس

همه دوست داران و حافظان فرهنگ و ادبیات میهن

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۰	مقدمه.....
۱۸	کلیات.....
۱۹	زبان بلوچی و گویش سَرخَلای.....
۲۲	گذر و نظری به ادبیات بلوچی.....
۲۶	الف: دوره اول (دوره چاکر، دوره رند، یا دوره کلاسیک).....
۳۰	ب: دوره دوم (دوره میانه یا دوره مُلایی).....
۳۳	ج: دوره جدید (عصر بیداری، دوره معاصر).....
۳۷	سنت‌های گفتاری قوم بلوچ.....
۳۸	منظومه‌های غنایی بلوچی.....
۴۱	سَدُو لالین.....
۴۲	ملاحظات‌ی چند در خصوص روایت.....
۵۹	داستان سَدُو لالین به نثر.....
۷۸	متن منظومه داستان.....
۱۰۸	واژه‌نامهٔ پیوست.....
۱۴۱	فهرست منابع.....

جدول نشانه‌های آوایی

الف: همخوان‌ها

حروف بلوچی	معادل فونتیک	مثال همراه با ترجمه
ب	B	Bát گزافه‌گویی
پ	P	Pát دسیسه
ت	T	Tejki سمنو
ٹ	ṭ	ṭapp زخم
ج	J	Jámag پیراهن
چ	Č	Čakk o dell به چرخ آمده
خ	X	Xepti گردنبند طلائی
د	D	Dottok عروسک
ڏ	Ḍ	Ḍang نیش
ر	R	Rók روشن
ڙ	ř	Bér انتقام
ز	Z	Zwán زبان
ژ	Ž	Žand خسته
س	S	Sať پیامد
ش	Š	Šwánag چوپان
غ	Ǧ	Ǧipp لبریز
ک	K	Kásag کاسه
گ	G	Grand رعد
ل	L	Láp شکم
م	M	Maland مضحکه
ن	N	Násarpad ناآگاه

Gón همراه با	Ń	ن
Warxatá عجول	W	و
Haptár کفتار	H	هـ
Yárbáš دوست داشتنی	Y	ی

ب: واکھہا

Anám جایزہ	A	- اَفتحہ
Enkas اینقدر	E	- کسرہ
Oroš حملہ	O	- اُضمہ
Áp آب	Á	آ
Itáhít خجالت	I	یہ / ایہ
hurt شتر خردسال	U	و
Taí مال تو	Í	ئی (یای کشیدہ)
Ér yahten فرو آمدن	É	ے (یای مجهول)
Ódán آنجا	Ó	و (واو مجهول)
Sayl تماشا	Ay	آی
Jawr زهر	Aw	آو
Xwár بی نوا	Xw	خو
Gwār خواهر	gw	گو

ج: سایر نشانه‌ها

« » : نقل قول مستقیم

/ : نوع دیگر

() : ذکر معنی، توضیح بیشتر

[] : نشانگر واژه‌ها یا عبارات افزوده به جهت روشن‌تر شدن مطالب و کامل کردن

عبارات پیشین

: : آغاز نقل قول‌ها، آغاز نمونه‌ها، به معنی

، - ، - : جدا سازی موارد، بدل‌ها

... : ادامه سطرهای بالا، حذف پاره‌ای از مطلب نقل قول‌شده، غیره

نک. : نگاه کنید به

د: تذکر:

۱- W و Y نیم‌واکه محسوب می‌شوند.

۲- نشانه (°) بر روی همخوان نخست واژه با هجا، نشانه ابتدا به ساکن بودن آن است،

مانند: گُوست gwast (گذشت / فعل ماضی)

۳- نشانه (َ َ ā) در تلفظ، از فتحه کشیده‌تر و از «آ» کوتاه‌تر است و معادل (را)ی

مفعولی و برخی از نشانه‌های دیگر و حروف اضافه فارسی است.

۴- نشانه (ِ ِ e) میان مضاف و مضاف الیه می‌آید و معادل کسره اضافه فارسی است.

۵- نشانه (ُ ُ O) به جای (و عطف) فارسی می‌آید.

یکی از شاخصه‌های هویت فرهنگی، ادبیات است که به زعم مردم‌شناسان و فرهنگ‌پژوهان، مطالعه آثار بازمانده از آن، «چنان روشنگر وضع روحی جامعه هر عصر است که هیچ کتاب جامعه‌شناسی و تاریخی‌ای نمی‌تواند، چنین پرتوی به زندگانی اجتماعی آن روزگار بیفکند» (محبوب، ۱۳۸۷: ۶۸).

آثار ادبی هر ملت آینه اندیشه‌ها، باورها، هنر و عظمت و تعالی روح و فکر آن ملت است که از دیرباز تا کنون از گذرگاه حادثه‌ها و خطرات گذشته و به امروز رسیده است. این آثار گواه تجربه‌ها و عمق و غنای فکری و فرهنگی و تلاش فرزندان ادب و فرهنگ و عصاره روح حقیقت‌جوی آنان است (نک: صالحی‌دارانی، ۱۳۸۸: ۲). منظومه‌های روایی و داستانی (Narrative poems)، به عنوان بخشی از ادبیات، فرهنگ و باورهای قومی مردم یک سرزمین را بازتاب می‌دهند، با دقت در این آینه می‌توان ویژگی‌های روحی مشترک را در طول تاریخ هر ملت مشاهده کرد که به تدریج بخشی از هویت فرهنگی آن مردم خواهد شد.

برگ برگ ادب و فرهنگ بلوچستان نیز جلوه‌گاه آثار ادبی فرهیختگان اندیشمندی چون رابعه خضداری، سُوران رند، جام دُرک، گل محمد ناطق، مُلّا فاضل، مُلّا رگام خاشی، سید هاشمی، مولانا روانبد و... است که سرمایه‌هایی بزرگ را از خود به یادگار نهاده‌اند.

از آنجا که اغلب مضامین ادبی منظوم سستی ما، چه مضامین اخلاقی و عرفانی و چه مضامین حماسی و غنایی در قالب داستان نقل شده و آثار ادبی و هنری از جمله منظومه‌های غنایی، حافظه تاریخی یک قوم یا ملت و پیشینه فرهنگی آن قوم به شمار می‌آید و به عنوان هویت ادبی در بنیاد اندیشگانی و عملی و تعامل اجتماعی مردم یک سرزمین تأثیر گسترده‌ای دارد، شایسته است که منظومه سدو لالین را که به مناظره‌ای تغزلی می‌ماند، مورد بررسی و تحلیل قرار داد.

با بررسی و تعمق در اشعار روایی و داستانی، می‌توان به باورها، سنت‌ها و شیوه‌های زندگی هر قوم و ملت پی بُرد، چه اینکه یکی از دلایل روایتگری‌های شاعران از این روایت‌ها، گردآوری و توصیف تاریخ قوم بلوچ بوده است، به همین سبب

اصالت تاریخی این داستان‌ها را نمی‌توان نادیده گرفت و در مطالعات جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی و روان‌شناسی از آن بهره برد، زیرا داده‌های فولکلوریک از بطن زندگی مردم و تجربیات جوامع پدید می‌آیند و برای شناخت همه‌جانبه هر جامعه و بررسی آرمان‌ها، عشق و نفرت‌ها، عقاید و خرافات و به تعبیری بهتر، شخصیت و هویت جمعی، لازم است این عناصر فرهنگی به صورت جدی گردآوری، ثبت و مورد تحلیل قرار گیرد؛ زیرا «گفتار و جملات فولکلور سرشار از انتقاد و بیان واقعیت‌های جامعه در قالب مفاهیم و مضامینی همچون فقر، اوضاع نابسامان اقتصادی و اجتماعی، ظلم و جور زمانه، حاکمیت ظلم و جور است که در گفتمانی زیبا در قالب ضرب‌المثل و داستان عامه بیان شده است و سبب نفوذ و تأثیرگذاری آن در جامعه و زبان عامه مردم شده است» (زنجانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۰).

نویسندگان در کتاب حاضر کوشیده‌اند به ثبت و ضبط یکی از منظومه‌های روایی بلوچی به روایت گویش سَرحدیّی پردازند؛ زیرا مطالعه فولکلور هر قوم و ملتی «به خوبی می‌تواند خلیات، عادات خوب و بد، فکر و اندیشه، حساسیت‌ها و یا

علائق مردمان را نشان دهد» (ذوالفقاری، ۱۳۸۶: ۱۵). خاصه آنکه، منظومه مورد مطالعه بخشی از مجموعه بزرگ ادبیات غنایی بلوچی است که «از بطن جامعه بیرون آمده و بیانگر کنش‌های رفتاری و ارزش‌های مورد قبول جامعه‌اند» (همان). از همین روی می‌توان خاطر نشان ساخت با آگاهی و آشنایی با این داده‌های ارزشمند و ثبت و ضبط آن‌ها به فرهنگ ناب قومی دست یافت که ساختارهای اجتماعی و ارزش‌های دیرین آن را در خود دارد و به فراموشی سپردن آن‌ها موجب از دست دادن ثروتی عظیم است. نظر به اینکه به وفور مشاهده می‌کنیم، فرهنگ‌های قومی، سنتی و کهن با رشد فرهنگ‌های نو و زاده دنیای صنعتی کم‌رنگ و گاهی به فراموشی سپرده شده‌اند.

اقوام ایرانی از مهم‌ترین منابعی هستند که زبان و ادب گذشته و فرهنگ شفاهی ایرانی را می‌توان در میان آن‌ها جست و جو کرد. اهمیت دادن به ادبیات و زبان این اقوام ارزش‌گذاری به فرهنگ ایرانی است، یکی از اقوام ایرانی که دارای ادبیات پربار، زبان و گویش‌های متعددی است، قوم بلوچ است. بیشتر پژوهش‌هایی که درباره ادبیات بلوچی صورت گرفته در حوزه

ایالت بلوچستان پاکستان بوده، و در آنجا آثار گوناگونی از ادب منظوم کهن و نو بلوچی به چاپ رسیده است؛ اما بلوچستان غربی که در ایران واقع شده، در زمینه پژوهش ادبی کمتر مورد توجه بوده است. امروزه پژوهش‌گران ایرانی و بلوچ زبان نیز در عرصه تحقیق قدم نهاده‌اند و امید است که در آینده آثار مفیدی را در این زمینه عرضه دارند و چهره این قوم را در آینه ادبیات، به نحو شایسته به دیگر هم‌وطنان نشان دهند (جهان‌دیده، ۱۳۹۰:

۲). لازم به یادآوری است، در میان این پژوهش‌ها جای خالی گویش سَرَحَدّی زبان بلوچی و روایت‌های در پیوند با این گویش به شدت احساس می‌شود. بر همین مبنا جامعه آماری تحقیق پیش رو، منطقه «سَرَحَدّ» بلوچستان ایران و «گویش سَرَحَدّی» زبان بلوچی است. خاصه اینکه نظر به کند و کاو نگارندگان، منظومه مورد پژوهش، روایتی صرفاً از گویش سَرَحَدّی است و نظیری در دیگر گویش‌های زبان بلوچی ندارد.

پژوهش حاضر از نوع مشاهده میدانی و مصاحبه و با دسترسی به پرونده‌های شنیداری (فایل‌های صوتی) پهلوانی‌خوانان و چکامه‌سرایان منطقه سَرَحَدّ به نقش قلم

پیوسته است. استاد بهرام سوری زهی، خنیاگر و پهلوانی خوان مشهور بلوچی سَرحدّی، بیشترین سهم را در این پژوهش به خود اختصاص داده است و فرزندشان، عبدالوحید سوری زهی با گشاده‌رویی تمام، دست‌نوشته‌ای از منظومه سَدُو لالین را همراه با نسخه صوتی (Audio file) آن در اختیار نگارندگان قرار دادند، که نسخه اساس (Basic version) کار نگارندگان قرار گرفت. در حقیقت بخش عظیمی از میراث فرهنگی (Cultural heritage) در گنجینه دست‌نوشته‌ها و خصوصاً نسخه‌های صوتی نهفته است. این نسخه‌ها سرمایه و پشتوانه قوم بلوچ در نمایان ساختن تاریخ و ارزش‌های هنری در قرون گذشته است. بخش قابل توجهی از این نسخه‌های صوتی را منظومه‌های غنایی تشکیل می‌دهد. به گونه‌ای که می‌توان گفت که هیچ شاخه‌ای از اشعار روایی و عاشقانه، جذاب‌تر و پرکشش‌تر از داستان‌های عاشقانه نیست.

لازم است بیفزاییم، از پرونده‌های شنیداری خدامراد شُهلِی بُر، آوازخوان برجسته شهرستان خاش و عبدالرحمان ارباب‌زهی، خنیاگر خوش‌ذوق شهرستان میرجاوه و دو

آوازخوان کلاسیک بلوچی در بلوچستان شرقی، به نام‌های جمعه خارانی و نورالحق خارانی نیز بهره برده شده است. افزون بر ایشان، عبدالله مرادزهی در مصاحبه‌ای که با ایشان داشتیم، نسخه‌ای از این روایت را در اختیار نگارندگان قرار دادند. در فهم و دریافت معنی واژه‌های کهن که حتی واژه‌نامه‌ها نیز پاسخگو نبودند، از افراد آگاه و مطلع آقایان محمداکبر سوری‌زهی، کریم ریگی، عبدالله مرادزهی و عبدالصمد کرم‌زهی یاری گرفته‌ایم.

البته در این میان، نباید از تذکره‌خنیگران و پهلوانی‌خوانانی که در میان ما نیستند، دریغ کرد، کسانی که با مرگشان، بسیاری از داده‌های ناب فولکلوریک و میراث فرهنگی بلوچی سرحدی را نیز به گور سپرده‌اند و جز اندک پرونده‌های شنیداری ضبط شده (که این نیز غنیمتی است بزرگ) از آنان چیزی بر جای نمانده است. نام و نشان این بزرگواران عبارت‌اند از: زنده‌یاد اسماعیل یارمحمدزهی، زنده‌یاد پیربخش صاحب‌داد زنگشاهی، زنده‌یاد جمعه بلوچ، زنده‌یاد رحمدل مروذزهی، زنده‌یاد

شیرمحمد ریگی جلائی زهی، زنده‌یاد عبدالخالق مرادزهی،
زنده‌یاد گلجان کهرزهی.

جان‌کلام اینک، پژوهش و ثبت و ضبط داده‌های
فولکلوریک منطقه سَرحد، ضمن آنکه بر غنای ادبیات بلوچی
می‌افزاید، کاوش ماهیت‌های اندیشگانی آن، ابزاری شایسته
برای شناخت مردم‌مدارانۀ جامعه بلوچستان است.

کلیات

زبان بلوچی و گویش سَرحدی

زبان بلوچی یکی از کهن‌ترین زبان‌های ایرانی و شاخه‌ای اصیل از زبان‌های هند و اروپایی است و بنا به تحقیقات زبان‌شناسی به ردهٔ زبان‌های ایرانی شمال غربی تعلق دارد (جهانی، ۱۹۸۹: ۱). با نگاه به زبان‌شناسی تاریخی نیز می‌توان «تشابهاتی میان این زبان و زبان اوستایی و پارتی یافت، اما عناصری از زبان فارسی باستان و فارسی میانه نیز در این زبان به چشم می‌خورد» (اشمیت، ۱۳۸۳: ۵۸۱-۵۸۴). بر همین اساس، ارانسکی معتقد است که نسبت به برخی از زبان‌های ایرانی «زبان بلوچی، ویژگی‌های بیشتری از زبان‌های باستانی و میانه را حفظ کرده است» (ارانسکی، ۱۳۷۸: ۱۳۶). اندیشمندان عرصهٔ زبان‌شناسی تاریخی - تطبیقی به این گزارهٔ علمی تأکید ویژه‌ای دارند که زبان بلوچی «دارای هویت زبانی مستقلی است و وابستگی‌های آن با زبان فارسی در حد متعارف و معمول زبان‌های همسایه و هم‌خانواده است و نیازی به توضیح نیست که نباید آن را زیرشاخه و یا گونه‌ای از زبان فارسی دانست که

در محدوده‌ای خاص و به صورتی تحریف‌شده به کار می‌رود»
(جمشیدزهی، ۱۳۷۳: ۱).

اکنون مراکز اصلی رواج زبان بلوچی استان‌های بلوچستان و سند پاکستان، استان سیستان و بلوچستان و بخش‌هایی از استان‌های خراسان، کرمان و هرمزگان در ایران است. به علاوه، سخن‌گویان بلوچی را اکنون در کشورهای حاشیه خلیج فارس، به خصوص امارات متحده عربی، کویت و عمان، در افغانستان، به خصوص در استان‌های نیمروز و هلمند، و در جمهوری‌های آسیای مرکزی، به خصوص در واحه مرو در جمهوری ترکمنستان، می‌توان یافت (الفنابین، ۱۹۸۹: ۳۵۰-۳۵۱).

بلوچی مانند هر زبان دیگر دارای شعب و گویش‌های متعددی است. الفنابین، زبان بلوچی را به شش گویش تقسیم می‌کند، که عبارت‌اند از: ۱- رَخْشانی (=سَرَحَدی) ۲- سراوانی ۳- لاشاری ۴- کیچی ۵- ساحلی (=مکرانی) ۶- بلوچی تپه شرقی (=سلیمانی) (اشمیت، ۱۳۸۳: ۵۹۱-۵۹۳). در یک تقسیم‌بندی کلی‌تر همه لهجه‌ها و گویش‌های بلوچی به دو